

SUSPICIUNE STRUCTURALĂ ȘI STRATEGII DEMONSTRATIVE

**Structural Suspicion
and Demonstrative
Strategies**

**Studiu asupra comportamentului
demonstrativ ca produs necesar
al pluralismului structural**

ELISABETA STĂNCIULESCU

This paper focuses on a particular type of action in which the social actors have to manage and to articulate their social projects with the plural and rival patterns of action (structural pluralism). The author argue that: 1) this type of action is rather frequent in the modern society and particularly familiar in the Romanian society; 2) the demonstrative behaviour, defined as a collective participation and complicity to construct the evidences of the action's normality (and the project's legitimacy) is one of the more successful strategies used by the social actors in order to realise their projects. The concept of demonstrative behaviour presented in this paper is coherent with some others like "accountability" (Garfinkel) or "team-performance" (Goffman).

Am argumentat în altă parte¹ că actorii (indivișii sau grupuri) societăților naționale sunt puși să facă față în experiența lor cotidiană nu unei structuri (ansamblu unitar, coerent, non-contradicitoriu de repere evazi-obligatorii de orientare a acțiunii, altfel spus de constrângeri sociale), ci unui pluralism structural foarte eterogen și complex, greu lizibil, greu decelabil, greu decidabil din punctul de vedere al alegerilor privind orientările legitime ale acțiunii². Am definit cu același prilej pluralismul structural prin multitudinea, simultaneitatea, concurența și ierarhia modelelor sociale de orientare a acțiunilor actorilor (model = ceea ce face ca un comportament oarecare să apară ca și cum ar fi subsumat unei "reguli impersonale și abstracte"). Am admis ca principale componente ale acestui pluralism structural național: (1) ordinea "de drept" (politico-juridico-administrativă sau normativ-discursivă); (2) ordinea simbolică (teoretic-intelectuală, reflexiv-axiologic-prescriptivă)³; (3) ordinea practic-interacțională (identitar-instrumentală, local-descriptivă)⁴. Ca ansamblu eterogen de modele de orientare cu impact simultan asupra acțiunilor actorilor, structura socială, așa cum o înțelegem aici, deși constant prezentă în orice cadru local (definit spațial, temporal, morfologic, cultural, intersubiectiv etc.) al acțiunii, nu este o uniformă, fiind actualizată în "formule" de compoziție foarte variate prezență de la un cadru al acțiunii la altul.

Oricare ar fi această formulă, însă, viața cotidiană a actorilor se petrece, de regulă, într-un context de suspiciune structurală care are ca obiect loialitatea față de un model de orientare a acțiunii sau altul, un context în care diferențele modele de orientare nu sunt întotdeauna coerente, ci mai curând concurente⁵. Am argumentat apoi că, indiferent dacă avem de-a face cu ceea ce numim regim totalitar, ori cu ceea ce numim un regim democratic, în măsura în care organizarea societăților naționale se revendică dintr-un stat "de drept" și din gândirea socio-umană progresistă (a libertății, egalității, democrației, drepturilor omului etc.), suspiciunea structurală cea mai vizibilă este aceea care vine dinspre ordinea normativ-discursivă și ordinea teoretic-intelectuală (a căror întâlnire este considerată de către gândirea evoluționistă a furniza tipul superior de ordine societală, ceea ce explică de ce pentru mulți sociologii a fost și mai rămâne încă o știință a instituțiilor, adică a ordinii normativ-simbolice); în consecință, tot ce nu se supune constrângerii axiologic-normative este calificat drept comportament deviant. Vizibilitatea mai mare a ordinii "de drept" și a celei simbolice nu indică, totuși, că ordinea practic-interacțională se pleacă într-adevăr în toate cazurile în fața celor dintăi, aşa cum presupune (prescrie!) sociologia evoluționist-axiologic-normativă: există situații – cum este aceea a societății românești, de exemplu – în care sistemul de drept și cel simbolic s-au dezvoltat mai curând împotriva decât în continuarea ordinii "tradiționale", reușind să o altereză, dar nu și să o domine⁶, iar cu cât este mai mare distanța dintre modelele de orientare, cu atât este mai importantă suspiciunea structurală venită din toate cele trei direcții. Am mai reținut, în sfârșit, că în raport cu diferențele tipuri de ordine socială actorii (individii și grupurile) societăților naționale urmăresc aproape întotdeauna un proiect propriu⁷ – mai mult sau mai puțin definit, clar, conștient și "în mișcare" (deschis oricând la redefiniri, reorientări, reorganizări) – și utilizează diferențele modele de orientare a acțiunii (pluralismul structural) ca resurse

potențiale pentru împlinirea acestui proiect. Am conchis apoi, ca opțiune personală, că avem suficiente argumente pentru a putea accepta studiul mecanismelor prin care pluralismul ierarhizat și greu decelabil al modelelor de orientare a acțiunii se articulează în experiența cotidiană a unor actori sociali care urmăresc un proiect propriu ca pe una dintre cele mai pertinente și profitabile perspective de inteligență a societăților naționale actuale și, deci, pentru a redifini sociologia ca știință a articulațiilor între (1) instituțional-normativ, (2) simbolic-reflexiv-axiologic-prescriptiv, (3) practic-interacțional și (4) proiect-actor social, cu alte cuvinte între, pe de o parte, formularea discursivă și generală a normei în regula-mentele instituționale și în construcțiile simbolice, iar pe de altă parte, reprezentarea/opinia și practica normei, particularizate până la individual, în contexte interacționale și locale determinante⁸. De semnalat că, pe parcursul acestei schițe de reconstrucție teoretică, termeni ca "sociologie" sau "teorie" au semnificația modestă de ansamblu "biografic determinat" – pentru a vorbi în termenii lui Alfred Schütz – de ipoteze care încearcă să facă inteligență un fenomen. Ca orice ipoteză, "teoria" propusă explică numai o parte din acțiunile sociale. Ceea ce echivalează cu a sublinia că nu pretindem a schița un model general și unic, ci numai un model parțial și alternativ de inteligență a socialului.

Pe baza acestei "politici" de cercetare, am putut arăta pe larg, cu alt prilej, cum anume se constituie istorico-biografic câteva dintre mecanismele de articulare a pluralismului ierarhizat și greu decidabil al orientărilor: tendința de normalizare către "vârf" (către o ordine combinată, normativ-simbolică) a raportului cu lumea al categoriilor mijlocii (gospodari mai vechi sau mai noi ai satelor, migranți din rural în urban și din agricultură în activități non-agricole în primul rând din motive identitare – economicul fiind subordonat identității), care fac din reușita copiilor principala resursă a construcției propriei identități, și din apropierea raportului normativ-simbolic cu lumea, principala

SUSPICIUNE STRUCTURALĂ ȘI STRATEGII DEMONSTRATIVE

pârghie în această direcție); construcția și-nelui (educația) înțeleasă ca bricolaj familial și individual de obiecte sociale, prin care este constituit și reconstituit progresiv un rezervor de resurse identitare disponibile foarte variate, actualizabile în funcție de contextul acțiunii; (re)construcția neîntreruptă de către actorii sociali (indivizi și grupuri familiale) a unor structuri "personalizate" moral-intelectuale ale vieții lor cotidiene, prin același bricolaj de obiecte sociale⁹. Suntem acum în măsură să adăugăm la acestea o altă formă de articulare, pe care o vom numi morala comportamentului demonstrativ sau mai simplu demonstrativitate.

1. Ipoteză: în condiții de suspiciune structurală, comportamentul demonstrativ este unul dintre principalele mecanisme normale sociologic și morale de articulare a pluralismului modelelor de orientare a acțiunii actorilor care urmăresc un proiect propriu

Să reconstituim un fapt social care implică întâlnirea evidentă a unor proiecte sociale ale actorilor cu o ordine normativ-simbolică și cu un ansamblu de conștârgeri practic-interacționale: susținerea unui examen (o susținere a gradului I în învățământul preuniversitar, a unui doctorat, a unui concurs de titularizare pe un post...). Specificul acțiunii în cauză este acela că proiectul individual revendică un ansamblu de drepturi instituționale (un spor de salariu, un statut superior...) în raport cu care există cel puțin o rețea interacțională de suport (relativ neconcurrentială) și a căror legitimitate poate și trebui să fie dovedită pe o scenă simultan formală (în fața unor comisii de evaluare

cu atribuții definite instituțional) și interacțională (publicul care asistă la susținere, comisia de evaluare însăși, în măsura în care se află într-o relație față-în-față cu solicitantul și cu rețeaua de sociabilitate a acestuia). În măsura în care răspunde mai mult sau mai puțin acestor condiții, orice altă acțiune socială poate cădea (mai mult sau mai puțin) sub incidența ipotezei formulate aici.

Oricine s-a aflat cel puțin o dată în preajma unei astfel de situații și poate aminti un detaliu căruia nu i se acordă, de obicei, nici un fel de importanță teoretică, dar care are, din contra, o foarte grea încarcatură morală: actorul trebuie să-și exprime, public chiar, recunoștința față de toți aceia care l-au "înțeles" și l-au "ajutat" (coordonator de lucru, membri ai comisiei, colegi, elevi/studenți, membri ai rețelei de rudenie...). Să lăsăm aici de o parte posibilitatea explicației prin ceea ce am putea numi spirit fanariot: într-un context instituțional oarecare, orice sansă de acces la un drept legitim din punct de vedere normativ-instituțional este tradusă în termeni de dependență interpersonală, adică în termeni de privilegiu/favor/"dar" personal (= "ajutor") acordat de acela care este investit să distribuie prerogative (drepturi, avantaje) și, în consecință, de datorie morală a solicitantului la recunoștință; o explicație care, cel puțin pentru spațiul românesc, nu este defel lipsită de pertinență și care nu este fără legătură cu ceea ce urmează, în măsura în care morala demonstrativului despre care vom vorbi face, practic, posibilă realizarea spiritului fanariot. Ceea ce ne interesează, însă, aici este faptul că, dacă există o "regulă" morală care îl obligă pe actor să le mulțumească nu numai celor în drept să distribuie prerogative, ci și egalilor (rude, prieteni) și mai ales "subalternilor" (elevi, studenți), înseamnă că există de asemenea o altă "regulă" morală care îl obligă pe toți acești parteneri ai săi să-l "înțeleagă" și să-l "ajute". Moral, normal ("cumsecade"), din punct de vedere practic-interacțional este ca toți actorii semnificativi ai scenei, cel puțin aceia care nu se află într-o competiție imediată, directă și evidentă cu cel în

cauză, să recunoască proiectul său (revendicarea sa) ca legitim(ă), normal(ă) și să participe la împlinirea lui (ei) instituțională, adică la obținerea recunoașterii formale a normalității revendicării prin conferirea semnelor corespunzătoare (titlu, diplomă, certificat etc.). "A înțelege" și "a ajuta" înseamnă, aşadar, a participa, în formele specifice pe care le indică și le face posibile poziția deținută în plan instituțional sau/și interacțional, la construcția evidențelor normalității instituționale a acțiunii: elevii/studenții care vin la lectia pentru "inspecție" în număr mare, în ținută corespunzătoare și răspund foarte prompt la solicitările profesorului; colegii/studenții care vin în număr mare în sala de susținere, manifestându-și foarte convingător, în diferite forme, suportul; colegul care îi "împrumută" candidatului sala sa de curs (laboratorul său), îngrijindu-se, eventual, ca aceasta să fie "pavoazată" corespunzător (curătenie, planșe, flori etc.); evaluatorii care practică un ritualism procedural asociat unui familiarism instituțional; iar exemplele ar putea continua¹⁰. Această participare, această complicitate colectivă la construcția evidențelor normalității unei acțiuni este ceea ce numim aici un comportament demonstrativ.

A demonstra înseamnă a arăta, a face foarte vizibil în planul aparențelor, dar și a revendica într-o manieră mai curând persuasivă (a arăta ce anume revendici, pe ce temeiuri revendici, dar și de ce forță de persuadare ești capabil). Comportamentul demonstrativ trimite, deci, la a construi și a impune evidențele unei acțiuni în așa fel încât să fie făcut vizibil, recognoscibil – în dublul sens al termenului – caracterul ei normal din punctul de vedere al orientărilor simultane (multiple, concurente, ierarhizate) pe care situația și exigențele realizării proiectului propriu le aduc în prim plan. Aflați în urmărirea unui proiect propriu, actorii sunt constrâniți (structural) să dezvolte strategii – în sensul sociologic al termenului – pentru a impune ca vizibil, recognoscibil, nesuscetabil caracterul normal, legitim, rațional, cu sens al acțiunii lor, iar pentru aceasta ei au nevoie de mobilizarea unei complicități colective.

Din cele spuse până aici, apare clar înrudirea (la prima vedere chiar coincidența) comportamentului demonstrativ cu ceea ce Harold Garfinkel numește pe scurt descriptibilitate, pe care o consideră o caracteristică "naturală", constitutivă, a oricărui cadru social al acțiunii (experienței practice)¹¹. Descriptibil=observabil+relatabil. Altfel spus, oricare dintre membri face, prin procedee care vin de la sine, vizibil, recognoscibil de către oricare alt membru caracterul coerent, inteligibil, tipic, regulat, valid, pe scurt rațional-pentru-scopuri-practice al acțiunii în curs (locale, indexicale), procedând astfel la dezvăluirea "sensului" ei, iar prin aceasta la depășirea caracterului ei indexical (local, singular) și la obiectivarea comună a singularităților în "raționamente sociologice practice": "A înțelege «sensul» a ceea ce este spus șprin diferitele forme de limbaj: limbaj verbal, mimică, poziție și mișcare corporală, limbaj al obiectelor etc.) înseamnă a-i acorda calitatea de a fi «ca o regulă». Noțiunea de «acord împărtășit» se referă la metode sociale variate care le permit membrilor să recunoască faptul că ceva a fost spus conform unei reguli (s.n., E.S.)"¹². Sociologia ar avea ca obiect studiul acestor metode ("etnometode").

Pentru ipoteza demonstrativității formulată aici, conceptul accountability al lui Harold Garfinkel joacă rol de fundament teoretic: ceea ce conduce la postularea caracterului "natural", necesar, constitutiv pentru cadrele acțiunii sociale pe care le-am definit mai sus al comportamentului demonstrativ și înseamnă, totodată, că demonstrativitatea nu este aici un concept definit în termeni de patologic, anormal etc., cu atât mai puțin în termeni de imoralitate (minciună, ipocrizie, fariseism...). Ea este abordată în acest studiu numai în măsura în care reprezintă un fapt social normal/ moral din punct de vedere sociologic – în sensul în care Emile Durkheim tratează crima ca fapt normal¹³ și definește domeniul moralei ca domeniu al "regulilor abstracte și impersonale" sau/ și în sensul în care etnometodologii vorbesc despre "etnometodă" ca procedeu care "vine de la sine" –, iar meritul către care aspiră este

SUSPICIUNE STRUCTURALĂ ȘI STRATEGII DEMONSTRATIVE

tocmai acela de a deplasa interogația teoretică cu privire la fenomenele descrise din domeniul judecărilor moral-axiologice – unde este plasată de obicei – în acela al examenului științific, axiologic neutru. Ceea ce nu înseamnă, totuși, că dimensiunea moral-axiologică este aruncată total în afara interesului teoretic: în măsură în care îi interesează pe actori, ea trebuie pusă în ecuația interpretărilor sociologice și vom reveni asupra acestui aspect.

Ca orientare structurală a aparențelor organizării lumii, a descrie înseamnă întotdeauna într-o anumită măsură a demonstrativitatea implică înșă o constatare pe care sociologul american intemeietor al etnometodologiei nu o dezvoltă: acțiunea/experiența cotidiană a membrilor se petrece într-un context caracterizat nu numai prin pluralism al orientărilor – ceea ce Harold Garfinkel ia ca premisă implicită cu prilejul studiului asupra deliberărilor juraților¹⁴ – ci mai ales prin concurență/suspectie structurală, precum și printr-o anume ierarhie structurală (nu toate sistemele de orientare a acțiunii au aceeași valoare și aceeași forță de persuasiune pentru membrii unui context al experienței dat¹⁵). A demonstra înseamnă, aşadar, a face evidentă (vizibilă, recognoscibilă) normalitatea acțiunii într-un context de pluralism, suspectie și ierarhie structurală; înseamnă a face evident caracterul adecvat, coerent, inteligibil, rațional, normal în raport cu un pluralism ierarhizat al modelelor legitime de orientare dintr-un cadru social întotdeauna determinat (spațial, temporal, cultural etc.), pluralism care – pentru a transfera vocabularul fenomenologiei lui Alfred Schütz într-un context structural – trasează limitele structurale ale "sistemului de pertinență" în care au loc interpretările subiectului și așeză accentele structurale de semnificație într-o lume pe care subiectul are, într-adevăr, libertatea să o organizeze semnificativ. Cu alte cuvinte, a demonstra înseamnă a opera simultan o triplă descriere de normalitate – în raport cu norma "de drept", în raport cu sistemul valorilor recunoscute din domeniu și în raport cu morala practic-interacțională; comporta-

mentul demonstrativ face o acțiune descriptibilă (inteligibilă, rațională, cu sens, normală...) simultan în mai multe registre. A demonstra poate însemna, de asemenea, a accentua descrierea, în grade diferite, până la ostentativ, într-o direcție sau alta, în măsura în care implică și o anume ierarhie structurală, precum și o revendicare (nu doar o comunicare) de normalitate.

Un alt autor american, Erving Goffman, ne-ar putea oferi un set de concepte pertinente pentru examenul teoretic al ipotezei moralei demonstrativității, mai ales concepțile de «reprazentăție»¹⁶ și «față»¹⁷. Nu dispunem aici de spațiu necesar pentru a intra în detaliu; să notăm numai că acela care s-a vrut (și este recunoscut) a fi creatorul unei noi abordări alternative în sociologie (modelul dramaturgic) ne oferă astfel cîteva mecanisme interacționale (în întîlnirile față-în-față) ale comportamentului demonstrativ – acesta din urmă fiind, totuși, după cum am precizat, definit ca modalitate de articulare între normativ-instituțional, simbolic, practic-interacțional și individual. Erving Goffman deschide însă larg către conceptul (articulație) de demonstrativitate așa cum îl înțelegem aici (în contexte de pluralism structural ierarhizat), atunci când observă că "Linia de acțiune a unei persoane pentru alte persoane este, în general, de natură legitimă și instituționalizată (s.n., E.S.)"¹⁸.

Același Erving Goffman ne-ar permite să deplasăm analiza comportamentului demonstrativ în sfera strategiilor identitare ale actorilor¹⁹. În urmărirea propriului proiect, acestia dezvoltă strategii identitare care, în condițiile date, se dovedesc a fi ceea ce vom numi strategii de gestionare a contradicțiilor pluralității sinelui²⁰.

2. Cîteva modalități demonstrative ale experienței sociale cotidiene

Vom trece în revistă cîteva modalități de legitimare a acțiunii individuale și de grup într-un cadru social caracterizat prin pluralism structural, de prezentare a

actelor de identitate socială cerute de compoziția structurii sociale pe care contextul local al acțiunii o actualizează: toate pot fi identificate în exemplul de la care am pornit, al examenelor de grad, doctorat etc., dar sunt prezente în forme și grade diferite în orice acțiune care îndeplinește aceleași condiții (un proiect individual care revendică un ansamblu de drepturi instituționale în raport cu care există cel puțin o rețea interacțională de suport și a căror legitimitate poate și trebui să fie dovedită pe o scenă simultan formală și interacțională). Evident, comportamentele demonstrative sunt cu atât mai frecvente și mai accentuate cu cât distanța/ suspiciunea între ordinea legitimă și ordinea practic-interacțională este mai mare. Totuși, societățile totalitare sunt private aici – după modelul preconizat de Erving Goffman în *Asylums* – drept cazuri limită ale unui fenomen care, în forme specifice, este cvasi-general în societățile naționale actuale. Prin chiar acest caracter de limită, însă, societățile totalitare și post-totalitare constituie obiecte de studiu într-un fel mai comode, întrucât scot în relief și fac observabile elemente care în cazurile obișnuite pot trece neobservate. În termenii epistemologiei clasice, aceste modalități demonstrative ar putea juca rolul de consecințe empirice cu ajutorul cărora ipoteza demonstrativității ar putea fi testată (validată sau invalidată). În termenii unei epistemologii mai recente care afirmă o teorie elaborată progresiv pornind de la fapte ("grounded theory" – Anselm Strauss²¹) și care este mai aproape de ceea ce autoarea acestui studiu a făcut efectiv, ele conduc la fapte observate (direct sau prin intermediul literaturii sociologice) pe baza cărora s-a constituit această schiță a unei teorii a comportamentului demonstrativ. Întrucât, în mod obișnuit, aceste modalități ale experienței nu se regăsesc decât extrem de rar în formă pură, putând fi întâlnite mai frecvent în diverse combinații, le vom prezenta într-o ordine care, fără a fi sistematică, exprimă totuși anumite contiguități:

➤ **Demonstrația prin acte** propriu-zise de identitate socială cum sunt, de exemplu, diplomele, titlurile, certificatele,

premiile, notele școlare, calificativele etc.: pentru o structură ierarhică ce are în vîrf o ordine normativ-simbolică situată la mare distanță de ordinea practic-descriptivă, posessa semnului oficial și etalarea lui pot ajunge să conteze mai mult decât însușirile (competența, capacitatea de angajare/ participare etc.) pe care se presupune că le atestă; a se vedea, de exemplu, ceea ce am numit școala ca "rezervor autonom de resurse identitare"²² (goana după diplome prestigioase, note maxime etc., în pofida devalorizării lor instrumentale – în raport cu piața muncii și nivelul veniturilor, de pildă); să adăugăm actuala avalanșă a posesorilor sau doritorilor de diplome superioare multiple, obținute în condiții improprii pentru o formă corespunzătoare idealurilor sistemului de învățămînt;

➤ **Demonstrația prin recomandări** cum sunt, de exemplu, prefața, recenzie, referatul, recomandarea pentru un post...; acesta pare a fi mecanismul cel mai frecvent și legitim pentru construcția carierelor în lumea intelectuală; morala demonstrativă poate merge până acolo încât nu rareori recomandările sunt autoreferențiale: fie direct (cel recomandat confectionează el însuși recomandarea și o supune numai avizării referentului), fie indirect (cel recomandat îi "spune" într-o formă sau alta referentului de ce ar avea nevoie și îl persuadează într-un fel sau altul în această direcție – a se vedea, de exemplu, clientelismul, logica darului și contradarului etc.); un exemplu în acest sens îl constituie sistemul instituțiilor bugetare românești care, prin imposibilitatea de a acoperi costurile diferențelor comisiei de evaluare (referenți, corespondență etc.), conduce inevitabil la demonstrativitatea și autoreferențialitatea recomandărilor: ce altceva decât o triplă descriere (= demonstrație) de legitimitate/ normalitate/ raționalitate (în raport cu norma instituțională a obiectivității evaluării, în raport cu prescripția simbolică de valoare și în raport cu "regula" interacțională a lui "trebuie să fii înțelegător și să-l ajuci") poate face un membru al comisiei de doctorat, de exemplu, atunci când este pus în fața lucrării mai puțin reușite a unui candidat obligat să se mobilizeze el însuși

SUSPICIUNE STRUCTURALĂ ȘI STRATEGII DEMONSTRATIVE

pentru a face ca lucrarea să ajungă la referent, iar referatul la serviciul de specialitate al universității, ba chiar să suporte cheltuielile de cazare etc. ale evaluatorului său? Ori atunci când se află în fața unei avalanșe de solicitări de a citi lucrări de sute de pagini și a le evalua în referate, iar munca sa este apreciată/recompensată într-un registru simbolic, în vreme ce societatea se autoîntitulează "a economiei de piață"²³?

► Mai general, ceea ce se numește birocrație; nevoie demonstrativității poate conduce la excesul birocratic ("biropatologie"), întrucât, cu cât sunt mai multe hărțiile și instanțele care participă la construcția aparențelor că o acțiune s-a desfășurat conform unei reguli (deci normal), cu atât sunt mai puțin transparente mecanismele subsidiare ale acțiunii și cu atât poate fi (re)cunoscută mai greu respectarea sau transgresarea normei; profunzimea aparențelor devine scutul cel mai eficace în fața suspiciunii structurale și a riscului discreditării persoanei/grupului, astfel încât marea corupție se poate ascunde în spatele unor evidențe de normalitate = normativitate greu sau imposibil de atacat;

► "Trimiterea bibliografică": exibarea poziției de "nod" al unei retele care cuprinde autorități recunoscute formal sau și simbolic în domeniul respectiv, eventual pretinsă a fi mai mult sau mai puțin funcțională în planul raporturilor informale ale aceluia care vorbește: "Aș vrea să mulțumesc înainte de toate Domnului X (om politic, conducător de instituție, personalitate științifică sau culturală) care..." sau "Cum spunea Domnul X într-o discuție amicală (sau măcar neoficial)..."; trimitera poate viza la fel de bine activități sau spații invocate în scop demonstrativ identitar: "M-am documentat în bibliotecile pariziene/ pe internet", "Am ținut o conferință...", "Am fost la opera" etc.; toate aceste trimiteri au în subtext – ca, de altfel, și apelul la produsele biocratice (diplome, certificate, referate etc.) – un "Uite cine sunt eu, puteți deduce de aici ce știu și ce pot eu", iar cu ajutorul tuturor acestor modalități demonstrative individul rezolvă dilema structurală pe care Talcott Parsons o definea în termenii calitate-performanță (altfel spus: cine ești/ce poziție

ocupi? – ce poți să faci efectiv?), fără să se supună într-adevăr, așa cum preconiza sociologia evoluționistă, unei ordini care pune accentul pe performanță (fără să se supună, deci, în fața așa-numitei ideologii meritocratice/ democratice, ceea ce înseamnă că pluralismul structural așa cum l-am definit aici conține mecanisme negării propriilor legitimi).

► **Demonstrația prin ceremonie/ ritual religioasă sau laică:** dincolo de alte funcții sociale, binecunoscute de la Emile Durkheim și Marcel Mauss încoace, orice ritual reușește o exibare a semnificațiilor unui fenomen în semne (simboluri); este suficient un accent suplimentar pe semnul/simbolul care prezintă interes pentru ca dimensiunea demonstrativă (și revendicativă) să fie foarte eficace;

► **Ritualismul procedural (formalismul acțiunii concrete):** poza respectării riguroase a normelor formale în fața unui public cu rol legitimitor, așa cum se întâmplă, de exemplu, cu ocazia susținerii publice a multor teze de doctorat, când conținutului în sine al lucrării și prestației de susținere a candidatului – căruia i se prescrie pentru aceasta o durată de obicei foarte scurtă și care nu este chestionat decât rareori de membrii comisiei – li se acordă mai puțin timp și mai puțină atenție în comparație cu lectura referatelor membrilor comisiei, care se străduiesc în diferite forme socialmente acceptate să consacre individul (în sensul dat expresiei de Pierre Bourdieu), iar nu să examineze într-adevăr contribuția sa științifică; sau cu ocazia unor concursuri pentru ocuparea posturilor, când publicarea postului, candidaturile multiple, comisiile de evaluare etc. au aceeași funcție de ritual, socialmente definit, de consacrată a individului evaluat și ales mai înainte;

► **Familiarismul instituțional:** de obicei, dublează ritualismul procedural în societățile în care, cum se întâmplă la noi, orientarea practic-interacțională rămâne foarte importantă; a se vedea, de exemplu, atitudinea afectuoasă, limbajul familiar, temele de discuție sau aluziile în afara subiectului și non-formale etc. practicate în unele situații (ore de curs, concursuri,

ședințe, interviuri profesionale...) resimțite prea formale și în care unul dintre parteneri – "șeful" sau "subalternul" – simte nevoie de reinstaurări demonstrativ-revendicative a normalității interacționale;

➤ Personalizarea Instituției; în condiții de construcție a ordinii normativ-simbolice în ruptură cu ordinea "tradicional-culturală"²⁴ și în condiții de educație teoretic-livrescă (subordonată principiului "științei de carte") a culturii civice²⁵, singura modalitate de a putea utiliza instituția ca resursă în vederea împlinirii unui proiect propriu rămâne apelul la oamenii-funcționari, cărora li se cere "înțelegere" și "ajutor" în vederea construcției evidențelor normalității formale, mai frecvent și mai mult decât exercitarea rolului instituțional (care, de altfel, poate rămâne foarte slab definit pentru ambii parteneri, din rațiuni legate simultan de ceea ce sociologii numesc anomie și de lacunile practice ale culturii civice, aceste două elemente alimentându-se reciproc); fenomenul poate fi identificat în toate situațiile empirice invocate până acum (raporturile elevilor/studenților cu profesorii, concursuri diverse etc.); revenind la termenii sociologiei lui Talcott Parsons, aceste ultime trei modalități îi îngăduie actorului să iasă din dilemele particularism-universalism și afectivitate-neutralitate prin aceeași descriere simultană a acțiunii în mai multe registre (descriptibilitate) și să ducă astfel la capăt proiectul propriu;

➤ Strategia "hainelor noi ale împăratului" (de apărare și protecție a "feței"): a lăsa să se vadă că "vezi" ceea ce toată lumea "bună" pretinde a vedea; căte dintre "carierele" cultural-intelectuale se construiesc, oare, astfel? căi evaluatori (profesionali sau obișnuiți) ai unor discursuri abstracte, pline de termeni savanți și de citări celebre din istoria culturii, de trimiteri bibliografice – la propriu și la figurat –, îndrăznesc să declare deschis că nu înțeleg mare lucru (eventual să-ți decline competența în domeniu), în loc să laude un produs care ar putea foarte bine să fie plin de "vorbe goale/ Ce din coadă au să sună"? și, invers, căi au curajul să recunoască public drept valoros ceea ce

autoritățile (formale sau și simbolice) decretă să dețină lipsit de valoare?

➤ Mîmarea: "a te face că..."; a se vedea, de exemplu, funcția demonstrativă a muncii, exemplar surprinsă în zicala cunoscută (în termenii lui Harold Garfinkel, raționament sociologic practic) "Ei se fac că ne plătesc, noi ne facem că muncim" sau în la fel de cunoscută propoziție care a precedat apariția pe postul național de televiziune a "revoluționarilor" în 22 decembrie 1989: "Mircea, fă-te că lucrezi"; de asemenea, funcția demonstrativă a unor practici religioase, pe care am pus-o în evidență cu alt prilej²⁶.

➤ Zig-zagul prin rețelele informaționale: "Aflam de la X ce film fusese la televizor și după aceea, în fața lui Y, știam", relata într-un interviu un băiat de 12 ani²⁷; propoziția poate foarte bine funcționa și în raport cu exigențe instituționale (de pildă, un student supus unei examinări orale ar putea relata: "Ascultam răspunsurile colegilor mei și, când îmi venea rândul, le adaptam la subiectul meu de examen"); de notat că strategiile interacționale de apărare a "feței" pot conduce progresiv la instituirea în rețea a unei opinii în calitate de adevăr, fapt capital pentru ceea ce este numit manipulare a opiniei; să ar putea dezvolta aici o reflecție cu privire la rolul opiniei autorității (formale/de drept și simbolice/intelectuale) și la rolul mijloacelor de propagare a informației în această instituire cu rol demonstrativ; a se vedea în special rolul mijloacelor de comunicare în masă (ândeoasebi al televiziunii și radioului), precum și al autorităților care le folosesc sau și sunt folosite în construcția demonstrativității acțiunii.

Lista ar putea continua, întrucât producțiile legitimatoare (ideologii) de orice fel, "adaptările primare" și "adaptările secundare"²⁸, "riturile interacțiunii"²⁹, strategiile distincției de clasă³⁰, secretul³¹, dublul clientelism (instituțional și personal) față de aceia care dețin puterea sau se situează mai aproape de ea³², controlul marajelor identitate urbane³³, plasticitatea comportamentelor exterioare (adaptarea la situație, migrarea de la o ipostază identitară la alta, comportamentul duplicitar, cameleonismul

SUSPICIUNE STRUCTURALĂ ȘI STRATEGII DEMONSTRATIVE

etc.), acordul "pe față" + critica/ opoziția/ revolta "pe la spate" (binecunoscute în raporturile dintre elevi/ studenți și profesori, de exemplu), toate pot dobândi o funcție demonstrativă importantă.

Un aspect particular, dar deosebit de interesant al problemei puse în discuție aici este acela al posibilei construcții demonstrative a domeniilor reglative însele (politic, juridic, administrativ), ca și a "cercetării" socioumane (reflectiei simbolice) asociate. În lumea contemporană care este o lume a schimburilor și negocierilor simbolice "mondializate", recunoașterea statutului de națiune civilizată este dependentă de respectarea unor norme teoretic-discursive (a statului de drept, a democrației, a respectului drepturilor omului etc.). Iar uneori prima grija a guvernărilor pare a fi construirea evidențelor că acțiunea se desfășoară potrivit acestor norme: o constituție, o lege, un reglement, o statistică, un sondaj de opinie... Procesul poate merge până acolo încât ceea ce se va întâmpla după instituirea normei, dacă structurile practice pot integra funcțional sau nu norma-transplant, devine secundar. Până acolo încât se "ajustează" statistici și rapoarte de anchete, pentru ca realitatea pe care acestea o fac vizibilă să demonstreze conformitatea cu norma. Încât, cu alte cuvinte, structura "de drept" însăși devine – ca și ordinea simbolică, de altfel – o structură cu funcție dominant demonstrativă, iar nu una cu funcție efectiv reglativă, respectiv reflexivă.

3. Câteva prelungiri teoretice: posibile redefiniri ale normalității, devianței, (i)moralității și egalității sanselor

Așadar, în societățile naționale, simultan normativ-simbolice și (multi) "culturale", comportamentul demonstrativ normal și moral, înțeles ca o construcție colectivă a evidențelor că o acțiune se desfășoară potrivit "regulilor" impuse simul-

tan de diferitele modele de orientare (pluralism structural) și implicând un anume compromis normativ-identitar cvasi-unanim acceptat, devine o strategie necesară pentru realizarea propriului proiect social, o condiție a eficacității acțiunii. Absența evidențelor conformității acțiunii în raport cu o "regulă" – oricare ar fi aceasta, dar în special în raport cu ordinea normativ-teoretică, a cărei legitimitate este proclamată, argumentată și impusă prin mijloace materiale și simbolice înaintea oricărei alteia – ar putea conduce, în contextul suspiciunii structurale, la o accentuare a controlului, respectiv la diminuarea libertății de acțiune, ceea ce ar determina fie etuarea propriului proiect, fie realizarea lui cu costuri suplimentare³⁴.

În acest context teoretic, redefinirea normalității, integrării, marginalității și devianței se impune: marginalul și deviantul pot fi indivizi/grupuri care nu reușesc un comportament demonstrativ convingător, așa cum normalul, integratul poate fi acela care reușește un astfel de comportament ("Hoțul neprins e negustor cinstit"). Ceea ce înseamnă că o socializare cu adevărat reușită, susceptibilă de a asigura integrarea reală, implică, între altele, interiorizarea comportamentului demonstrativ în calitate de comportament normal și moral (o morală care este, într-un fel, una a ipocriziei, fătărmiciei, cameleonismului... structural determinate) și că se poate dovedi o dată în plus că normalitatea și devianța nu vorbesc în mod necesar despre calitatea în sine a individului sau a grupurilor în cauză, ci despre raportul lor cu structurile sociale³⁵. Nereușita demonstrativă (marginalitatea, devianța) și poate afecta din plin pe aceia – calificări drept "idealiști", "romantici", "prea bine crescuți", "prea principiali", dar și "neadaptați", "ne-maleabili", "rigizi" – care iau foarte (prea) în serios modelul normativ-simbolic, atașându-l totodată la idealul moral al unității personale (respingând ipocrizia, față dublă, cameleonismul, oportunismul etc.). De exemplu, pe "mobilii" prea convinsă de valoarea meritului personal, indivizi pentru care accesul la poziții superioare a fost condiționat de atașa-

mentul cvasi-absolut la sistemul de valori/norme oficial propovăduite: foști elevi/studenți foarte conștiințioși proveniți din categoria mijlocii care au făcut din principiul moralității cuvîntul de ordine al vieții lor și educați, grație ideologiei oficiale luate prea în serios, într-un model pe care l-am numit în altă parte "moral-intelectual". Într-un limbaj mai metaforic inspirat de o abordare literară³⁶, între ideal-tipul romantic "Eminescu" și ideal-tipul cabotin "Caragiale", deosebirea este, între altele, aceea dintre un marginal sau un deviant cultivat/educat – condamnat la a declama, cu o superioritate care de-abia poate ascunde suferința: "Trăind în cercul vostru strâmt/ Norocul vă petrece,/ Ci eu în lumea mea mă simt/ Nemuritor și rece" – și un individ integrat/socializat³⁷.

Ceea ce înseamnă că putem vorbi despre o inegalitate a sanselor și din perspectiva unui fel de "handicap" normativ (în sensul în care vorbim astăzi despre un "handicap" lingvistic în fața reușitei școlare) sau, poate mai corect, a unei capcane axiologic-normativiste: ideologia meritocratică a statului-națiune propovăduiește (mai ales prin intermediul instituției școlare³⁸) atașamentul la valorile și normele naționale "de drept" ca mecanism principal – chiar unic –, ca "secret" (metaforic vorbind) al reușitei sociale, în condițiile în care aceasta din urmă implică în realitate un ansamblu complicat de cu totul alte mecanisme pe care însăși această ideologie le face secrete (la propriu). Căștigă acela care are șansa de a descoperi mai devreme capcana și care are astfel posibilitatea de a învăța să controleze diferite canale subsidiare ale reușitei, cu precădere modalitățile cele mai eficace prin care să demonstreze că este "în regulă", atât din punctul de vedere al orientării practic-interacționale, cât și – mai ales – al normelor "de drept" și prescripțiilor intelectual-simbolice. Sunt privilegiați, evident, cei aflați, într-un fel sau altul, mai aproape de mijloacele demonstrative³⁹, cunoscându-le subtilitățile și având posibilitatea să le manipuleze. Aceasta explică, de exemplu, puterea pe care o detin reprezentanții domeniilor politic, juridic și administrativ, precum și

atracția identitară pe care o exercită aceste poziții "funcționăriști"⁴⁰, care au, de altfel, tendința de a se autoreproduce. și explică totodată legătura pe care actorul obișnuit ce a căzut mai profund sau mai superficial în capcana axiologic-normativă o inferează între pozițiile de funcționari superiori și reușită, pe de o parte, și între acestea și probabilitatea apariției a ceea ce el numește cu un termen generic "corupție" = "imoralitate", pe de altă parte. O legătură pe care, în măsura în care este constrins să intre în "jocul" social și să joace demonstrativ, același actor are tendința să o rupă printr-o redefinire a moralității însăși: pluralismul concurențial și greu decelabil al modelelor sociale de orientare a acțiunii și suspiciunea structurală asupra normalității/ legitimității au făcut ca o anume "artă a lipsei de pudoare" să devină constitutivă societăților moderne (mai mult, dar nu exclusiv celor totalitare) – după cum sugerează Erving Goffman în Asylums –, iar, din punctul de vedere al acelora care îl practică, comportamentul demonstrativ este o astfel de "artă" structural necesară, iar uneori chiar și suficientă, o "știință" a simțului comun, un capital, inegal distribuite, în măsură să sporească puterea aceluia care le deține și la fel de respectabile ca orice altă știință, ca orice alt capital. Cel puțin în societățile în care distanța dintre diferențele modele de orientare a acțiunii este mare (cauză societății românești), actorii-obișnuiți-integrați îl marginalizează ca "necinstit" pe acela care încalcă vizibil norma sau prescripția simbolică⁴¹, dar îl marginalizează ca "rău", "neînțelegător", "dur", "lipsit de omenie" etc. și (chiar mai mult?) pe acela care opune rezistență în fața unui comportament demonstrativ sau nu "ajută" la împlinirea unui comportament demonstrativ: acolo unde legal/ regulamentar/ cinsti și bun/ înțelegător/ uman/ adevarat-pentru-scopuri-practice-vitale sunt două lucruri presupuse, din rațiuni multiple, a fi foarte deosebite în experiența de fiecare zi, numai o morală a demonstrativului mai poate articula diferențele modele sociale de orientare și asigura calificarea acțiunii drept normală, asigurând prin aceasta reușita proiectelor proprii.

SUSPICIUNE STRUCTURALĂ ȘI STRATEGII DEMONSTRATIVE

Note și bibliografie

1. Elisabeta Stănciulescu, "Schiță pentru o sociologie a mecanismelor de articulare a pluralismului structural în experiența cotidiană a unor actori care urmăresc un proiect propriu", în *Analele Științifice ale Universității "Al. I. Cuza"* din Iași (Serie Nouă). Sociologie-Politologie, Tomul II, Editura Universității "Al. I. Cuza", Iași, 1998-1999.
2. Este o mare deosebire între: (1) prescripția-valoare "iubește-ți aproapele" sau "să nu râvnești la avutul altuia" (ceea ce în termenii jurisdicției moderne s-ar traduce prin ansamblul de norme privind respectul persoanei, respectiv al proprietății), – care implică înainte de toate o orientare de valoare teoretic-discursivă întărită de o impunere/ sancțiune mai mult sau mai puțin explicită: "trebuie categoric să", "este absolut obligatoriu să", iar "dacă nu, vei fi implacabil și fundamental pedepsit, mai devreme sau mai târziu, pe lumea aceasta sau pe lumea cealaltă"; (2) o propoziție de tipul "trebuie să-i saluți pe oamenii mai în vîrstă" – care implică și o orientare directă de valoare (vîrstă), pentru care însă impunerea/ sancțiunea este mai puțin certă și mai superficială, dar conține mai ales o orientare practic-descriptivă identitară: în ceea ce privește categoria căreia îi aparții, "se obișnuiește să", "este normal să", "se cuvine să", pentru că "așa face omul ca lumea", "așa ești în rând cu lumea/om ca toți oamenii"; această propoziție poate îmbrăca și o formă a "distincției" identitare: "așa arăți că le ești superior altora"; accentul pus în termeni de superioritate, progres etc. este specific îndeosebi categoriilor cultivate/școlarizate în ideologia progresului și este în cea mai mare parte de proveniență simbolic-livrescă; (3) o propoziție de tipul "bărbatul trebuie să aducă resursele/banii în casă, iar femeia trebuie să se ocupe de casă și copii" – care poate implica și o orientare de

valoare, mediată însă (prin ierarhia economie de piață - economie domestică), deci mult mai slabă, implicând în schimb o puternică orientare practic-descriptivă, cu funcție simultan identitară (v. propoziția precedentă) și instrumentală: "este convenabil/profitabil din punctul de vedere al eficienței practice să". Am putea identifica în propoziția (1) o valoare-normă-regulă propriu-zisă, în propoziția (2) ceea ce Erving Goffman numește o "normă minoră", sancționabilă doar în termeni de inopportunitate (conduita este "deplasată", "nelalocul ei", "lipsită de bun simț" etc.), iar în propoziția (3), cu aproximare, ceea ce Harold Garfinkel consideră a fi "raționamente sociologice practice". Întrucât în experiența cotidiană diferitele tipuri de orientări ale acțiunii se intersecează, se implementă, se suprapun uneori, ele devin greu decelabile: dacă reluăm propoziția (3), ea poate fi asociată unei propoziții de tipul (2) "femeia trebuie să i se adreseze politic soțului său" și unei propoziții de tipul (1) "femeia trebuie să se supună bărbatului (pentru că acesta este, originar și intelectual, superior)". Pe de altă parte, limbajul legitim în științele socioumane (ca și, mai general, limbajul comun al categoriilor școlarizate) este limbajul ordinii legitime care este o ordine normativ-simbolică. Cel puțin pentru aceste două rațiuni, majoritatea sociologilor (ca și majoritatea actorilor obișnuiți școlariizați) vorbesc nediferențiat despre "norme-reguli", chiar și atunci când nu pot să nu simtă unele diferențe de nuanță. Am dezvoltat acest subiect într-un context empiric (a se vedea Elisabeta Stănciulescu, *Sociologia educației familiale*, volumul II: *Educație și familie în societatea românească. O istorie critică a intervenționismului utopic*, Polirom, Iași, 1998), dezvaluind modul în care, în cadrul reflecției comune și "savante" cu privire la rapor-

turile dintre sexe și la raporturile educative, s-a putut infera progresiv o logică normativ-prescriptivă de tipul propoziției (1) pornindu-se de la propoziții de tipul (2) și (3). În literatura internațională, Pierre Bourdieu ne avertizează că sociologia practică adesea o confuzie între "regulă" și regularitate: ceea ce Emile Durkheim a numit fapt social, cu alte cuvinte comportamentul evasă-general susceptibil de a fi subsumat unei "reguli impersonale și abstrakte" (*L'Education morale*, Paris, Alcan, 1934, p. 166), este adesea prezentat ca un comportament de tip juridic, adică decurgând necesarmente dintr-o conformitate căutată față de o normă explicită. Pentru demascarea acestui "hocus-pocus" normativ, este foarte instructivă și Sociologia cognitivă a lui Aaron V. Cicourel (cf. Elisabeta Stănciulescu, *Teorii sociologice ale educației. Producerea sinelui și construcția sociologiei*, Polirom, Iași, 1996).

3. Gândirea reflexiv-axiologic-prescriptivă de tip filozofic, religios, politic, pedagogic, parțial chiar sociologic etc., susceptibilă de a îmbrăca o formă lăvrescă și de a fi obiectivată la nivelul simțului comun în construcții omoloage ("tipificării", "raționamente sociologice practice", "strategii"), ceea ce face ca această ordine simbolică să fie una a "numirii constituante care, numind, face să existe", așa cum ne previne Pierre Bourdieu în *Choses dites* (Paris, Les Editions de Minuit, 1987, p. 70).
4. Am remarcat că ordinea practic-interacțională nu este un ansamblu omogen de "norme culturale" înțelese ca orientări suficiente de bine conturate și de stabilă, de lizibile, de ușor decelabile și decidabile, pentru a-l putea conduce cu ușurință pe un actor corect socializat și responsabil (moral) către un comportament adekvat, așa cum par a fi tentați să credă mulți autori; la un examen mai fin, ea se dovedește a fi un amestec istoric este determinat și dinamic, nu de puține ori contradictoriu, neclar și "luncos", problematic din punctul de vedere al interpretării și al opțiunii pe care trebuie să le opereze actorul, constituit progresiv din obiectivări comune ale unor norme de drept și ale unor reflecții și prescripții simbolice, precum și din orientări practic-descriptive cu funcție identitară sau/și instrumentală, adică din regularități, rutine, obișnuințe rezultate din istoria experienței practice – culturale (aici, cultural=semnificativ) și intersubiective – a grupului și susceptibile de a îmbrăca forma proverbelor, zicătorilor, pildelor, sfaturilor, indicațiilor, sau pur și simplu forma descrierilor verbal-acționale locale (indexicale): "pune acolo", "adu aici", "fă aceea", "uite aşa se face"... Ceea ce numim aici ordine practic-interacțională este adesea asimilată cu "tradiția" și "cultura", motiv pentru care, punând între paranteze orice distincții categoriale mai fine care ne-ar îngădui să observăm că așa-zisele "norme culturale/tradiționale" puse în evidență de etnologi și antropologi sunt în mare măsură construcții teoretice sau de proveniență normativ-axiologic-teoretică, tributare unei gândiri etno-simbolicocentriste permanent tentate să organizeze o lume a multiplului și contradictoriului "dialogic" – pentru a utiliza vocabularul lui Hans G. Gadamer – după o logică a unității și identității evolutive (în direcția unui progres simbolic), putem conveni să o numim provizoriu și ordine "culturală" (mai exact, multi-“culturală”) sau "tradițională".
5. Problema suspiciunii structurale a fost pusă – în alți termeni, dar explicit – de Talcott Parsons, în analiza a ceea ce el a numit pattern variables (cf. Elisabeta Stănciulescu, op. cit., 1996) și "aplicată" ulterior în ceea ce este cunoscut sub numele de analiză funcțională. Totuși, pe urmele lui Emile Durkheim, cei mai mulți autori care au în vedere pluralismul structural, printre care Parsons însuși, practică o sociologie evoluționistă, finalistă și normativă care consideră "dilema" orientărilor tranșată o dată pentru totdeauna: ordinea normativ-

SUSPICIUNE STRUCTURALĂ ȘI STRATEGII DEMONSTRATIVE

- simbolică, concepută ca produsul cel mai recent și cel mai cuprinsător al progresului social și, în consecință, proclamată superioară, trebuie să aibă, categoric, întărietate absolută în fața oricărui ordin practic-interacțional, prea limitată, prea aproape de individual și de "tradiție". Or, realitatea vieții cotidiene nu se supune întotdeauna acestei logici evoluționiste, după cum o dovedesc chiar analizele funcționaliste ale conflictului de rol, care, tocmai din cauza presupozițiilor lor evoluționiste, nu au condus totuși la dezvoltări teoretice semnificative în direcția conținutului de suspiciune structurală.
6. Se pot consulta în acest sens screrile reprezentanților școlii sociologice de la București, pe care le-am utilizat ca suport bibliografic în rationamentele cu privire la articulațiile celor trei tipuri de structuri în educația copiilor (Elisabeta Stânciulescu, op. cit., 1998). La un nivel mai general, am semnalat caracterul problematic al acestor articulații și în studiu "La Transition: d'où et par où?", publicat în Gh. Teodorescu (coord.), *Un secol de sociologie românească (1897-1997)*, Editura Fundației "Axis", Iași, 1997 pp. 119-128.

7. Ceea ce filosofii din toate timpurile, precum și unii dintre "părinții-fondatori" ai disciplinei noastre numesc "egoism", termen pe care sociologii mai recente care aspiră la celebra neutralitate weberiană a științei îl evită tocmai din cauza încărcăturii sale axiologice.
8. O trecere prin istoria sociologiei ne-ar îngădui să vedem că, practic, toate tentativele de reconstrucție teoretică, de la funcționalismul clasic la mai recentele teorii numite constructiviste, au avut ca obiect, mai mult sau mai puțin explicit, articulațiile societale și că, pe măsură ce înaintăm în această istorie, sociologii nu fac altceva decât să multiplice și să rafineze diferențele paliere ce trebuie articulate, cu alte cuvinte să rafineze teoria faptului social total, așa

cum l-au explicitat Marcel Mauss, ori George Gurvitch.

9. A se vedea studiul empiric cu privire la raporturile unor familiile românești cu educația, raportat și teoretizat într-o primă formă în Elisabeta Stânciulescu, *Sociologia educației familiare*, vol. II, *Familie și educație în societatea românească. O istorie critică a intervenționismului utopic*, Polirom, Iași, 1998.
10. Limbajul curent, de exemplu al cadrelor didactice preuniversitare care au avut de făcut față unei "inspecții", este extrem de atent la a sublinia această morală a ajutorului/ complicității demonstrativ(e): "m-au ajutat foarte mult elevii/colegii" (în subtext: "să demonstreze că sunt în regulă, să construiesc evidențele rolului de profesor care corespunde standardelor normative și simbolice"); "am avut noroc și că domnul X (evaluator) m-a înțeles și m-a ajutat foarte mult la susținere; toți colegii au remarcat cât e de cumsedate".
11. "O altă linie de conduită: a privi orice cadru social al acțiunii ca auto-organizându-se, pe baza caracterului inteligențibil al aparentelor sale, indiferent dacă este vorba despre reprezentare sau despre evidențe-ale-unei-ordini-sociale. Orice cadru social își organizează activitățile în aşa fel încât proprietățile sale să fie – în calitate de mediu organizat al unor activități practice – decelabile, posibil de povestit, de înregistrat, de raportat, de numărat, pe scurt descripțibile" (Harold Garfinkel, cf. Elisabeta Stânciulescu, *Teorii sociologice ale educației. Producerea eului și construcția sociologiei*, Polirom, Iași, 1996, p. 142).
12. Cf. Elisabeta Stânciulescu, op. cit., 1996, p. 142.
13. Emile Durkheim, *Regulile metodelor sociologice*, trad. rom., București, Editura Științifică, 1974.

14. Cf. Elisabeta Stănciulescu, op. cit., 1996, pp. 138-139 (nota 2).
15. Dacă limita esențială a gândirii evoluționiste derivă dintr-o presupoziție a superiorității, deci legitimității incontestabile a ordinii normativ-simbolice (reprezentate, de la Auguste Comte începând, de statul "de drept" organizat pe principiile progresului și științei), limita gândirii interacționiste, fenomenologice și etnometodologice a fost trăsătură, dimpotrivă, prin faptul de a fi ignorată sau pusă între paranteze forța suspiciunii structurale de origine normativă ("de drept").
16. "Printr-o «reprezentare» se înțelege totalitatea activităților unei persoane date, într-o împrejurare dată, pentru a-l influența într-un anume fel pe unul dintre ceilalți participanți. Dacă se ia ca punct de referință un actor determinat și reprezentarea sa, se poate da numele de «public», de «observator» sau de «partener» celor care realizează celelalte reprezentări. Putem numi «partitură» sau «rulină» modelul de acțiune prestabilit pe care fiecare îl dezvoltă în cursul unei reprezentări și care poate fi prezentat sau utilizat în alte împrejurări" (cf. Elisabeta Stănciulescu, op. cit., 1996, p. 120).
17. "Putem defini termenul «față» ca valoarea socială pozitivă pe care o persoană o revendică efectiv prin linia de acțiune pe care ceilalți presupun că ea a adoptat-o în cursul unui contact particular. «Față» este o imagine a sinelui conturată în funcție de anumite atrăbute sociale valorizate și partajabilă, întrucât, de exemplu, putem produce o bună imagine a profesiei sau a confesiunii noastre, producând o bună imagine a sinelui. (...) / Un individ își păstrează față atunci când linia de acțiune pe care o urmează arată o imagine de sine consistentă, adică sprijinită pe judecările și indicațiile venite dinspre ceilalți participanți și confirmată prin ceea ce relevă elementele impersonale ale situației. În aceste condiții, este evident că «față» nu este găzduită în interiorul sau la suprafața posesorului ei, ci este risipită în fluxul evenimentelor întâlnirii și nu se manifestă decât atât timp cât participanții caută să descifreze în aceste evenimente aprecierile care se exprimă aici" (cf. Elisabeta Stănciulescu, op. cit., 1996, p. 125).
18. Cf. Elisabeta Stănciulescu, op. cit., 1996, p. 125. Iar în alt context: "Putem cu ușurință pune acești termeni care se referă la o situație dată în legătură cu termeni clasici care se referă la structură. Atunci când un actor interpretează aceeași partitură pentru același public în diferite situații, un raport social este susceptibil să se instaureze. Definind rolul social (social role) ca actualizare a drepturilor și îndatoririlor atașate unui statut dat, putem spune că un rol social acoperă una sau mai multe partituri (parts) și că actorul poate prezenta fiecare din aceste partituri, într-o întreagă serie de împrejurări, în fața unor publicuri de același tip sau în fața unui singur public constituit din aceleși persoane" (*Ibidem*, p. 120).
19. "Societatea stabilește procedee care servesc la a repartiza în categorii persoanele și contingentele de atrăbute pe care ea le estimează ca ordinare și naturale la membrii fiecărei dintre aceste categorii. Cadrele sociale stabilesc categoriile de persoane care pot fi întâlnite în fiecare caz. Rutina raporturilor sociale în interiorul cadrelor stabilite ne permite să avem de-a face cu ceilalți, prezentați în mod obișnuit, fără să le acordăm o atenție sau gânduri deosebite. În consecință, atunci când un necunoscut ni se prezintă, primele sale apariții au toate şansele să ne dea posibilitatea să prevădem categoria căreia îi aparține și atrăbutele pe care le posede, «identitatea socială», ca să utilizăm un termen mai bun decât cel de «statut social», întrucât el include atât atrăbute personale ca «onestitatea», cât și atrăbute structurale ca «profesia». / Sprijinindu-ne pe aceste anticipări, noi le transformăm în aşteptări normative,

SUSPICIUNE STRUCTURALĂ ȘI STRATEGII DEMONSTRATIVE

în exigențe prezentate ca legitime (à bon droit). / în mod obișnuit, nu suntem conștienți de a fi formulat astfel de exigențe și nici de natura lor, atât timp cât satisfacerea lor nu este efectiv pusă în discuție. Atunci când aceasta se întâmplă, însă, riscăm să ne dăm seama că n-am incitat să formulăm o serie de ipoteze cu privire la ceea ce ar trebui să fie individul care ne face față. Prin urmare, ar fi mai bine să spunem că exigențele pe care le formulăm (cu privire la acest individ) sunt (trăsături pe care el le posedă) «în mod virtual» și «en puissance» și că noi suntem cei care îi imputăm, în manieră retrospectivă, respectiv printr-o caracterizare «en puissance» care compune o identitate socială virtuală, caracterul care i se atribuie. În ceea ce privește categoria și atributele pe care se poate dovedi că el le posedă de fapt, acestea formează identitatea sa socială reală» (cf. Elisabeta Stânciulescu, op. cit., 1996, pp. 122-123).

20. Aspect care face obiectul unui studiu provizoriu intitulat *Logici ale gestionării cotidiene a contradicției*. Studiu asupra "nomenclaturii" comuniste universitară, aflat în lucru. Pentru problema pluralității sinelui, a se vedea lucrarea foarte recentă a lui Bernard Lahire, *L'Homme pluriel. Les ressorts de l'action*, Nathan, Paris, 1998 (în curs de apariție sub titlul *Omul plural. Resorturile acțiunii*, la Polirom, Iași).
21. Anselm Strauss, *La Trame de la négociation. Sociologie qualitative et interactionnisme*, trad. fr., L'Harmattan, Paris, 1992. În limba română, se poate consulta, de exemplu, Jean-Claude Kaufmann, "Interview compréhensif", în Fr. de Singly, A. Blanchet, A. Gotman, J.-C. Kaufmann, *Ancheta și metodele ei. Chestionarul, interviul de producere a datelor, interviul compréhensif*, Polirom, Iași, 1998, pp. 201-294.
22. Elisabeta Stânciulescu, op. cit., 1998.
23. Analiza de conținut și analiza limbajului referatelor se dovedesc extrem de profitabile pentru a pune în evidență registrul triplu al descrierii (=caracterul demonstrativ) produse de majoritatea specialiștilor numiți în comisiile de evaluare.
24. A se vedea, de exemplu, construcția statului modern român, subordonată ideologiei progresului social ca ruptură cu "tradiția înapoiată", pe care am descris-o în Elisabeta Stânciulescu, op. cit., 1998.
25. Am dezvoltat problema consecințelor ideologiei școlii ca "știință de carte" în op. cit., 1998.
26. A se vedea Elisabeta Stânciulescu, op. cit., 1998.
27. Interviul a fost cules în cadrul anchetei cu privire la opinioile și practicile educative ale familiilor românești, raportate în Elisabeta Stânciulescu, op. cit., 1998.
28. Erving Goffman, *Asiles. Etudes de la condition sociale des malades mentaux reclus*, trad. fr., Les Editions de Minuit, Paris, 1968.
29. Erving Goffman, *Les Rites d'interaction*, trad. fr., Paris, Les Editions de Minuit, 1974; *La Mise en scène de la vie quotidienne*, vol. I «La Présentation de soi», vol. II «Les relations en public», trad. fr., Paris, Les Editions de Minuit, 1973.
30. Pierre Bourdieu, *La Distinction. Critique sociale du jugement*, Paris, Les Editions de Minuit, 1979.
31. Demonstrația apare drept complementul secretului: construcția aparențelor normalității implică o construcție simultană a opacităților anormalității (non-respectabilului). Pentru un studiu sociologic amplu al secretului, a se vedea AndrE Petitat, *Secret et formes sociales*, PUF, Paris, 1998.
32. A se vedea, de exemplu, clientelismul familiilor față de școală, descris în

- Elisabeta Stănciulescu, op. cit., 1998.
33. A se vedea Elisabeta Stănciulescu, op. cit., 1998.
34. De pildă, studiul în lucru citat deja (Logici ale gestionării cotidiene a contradicției. Studiu asupra "nomenclaturii" comuniste universitare) poate dezvălui pertinența unui "pact - demonstrativ - cu diavolul" ca modalitate de articulare a pluralismului sistemelor de orientare a acțiunii și chiar ca opțiune identitară (pertinența compromisului identitar): "Te faci frate cu dracul ca să treci punctea"; compromis obligatoriu pentru intrare/supraviețuire în sistem și pentru ducerea la bun sfârșit a propriului proiect (cu semnificație individuală sau colectivă); altminteri - o "politică sinucigașă" pentru individ/grup.
35. Teză demonstrată simultan de Erving Goffman în analizele cu privire la stigmat (Stigmata. Les usages sociaux des handicaps, trad. fr., Editions de Minuit, Paris, 1975 – prima ediție americană 1963) și de Howard S. Becker (Outsiders. Etudes de sociologie de la déviance, trad. fr., A.M. Metaille, Paris, 1985 – prima ediție americană 1963). Conceptele goffmaniene de "stigmat" și "risc universal al discreditării persoanei", definite pentru contexte interactionale (față în față), își găsesc un suport structural credibil în conceptul "context de suspiciune structurală" propus aici. Probabil că Erving Goffman a avut în vedere (implicit) aceasta atunci când a scris: "Normalul și stigmatizatul nu sunt persoane, ci puncte de vedere" (cf. Elisabeta Stănciulescu, op. cit., 1996, p. 124).
36. Alexandru Dobrescu, "Tipologia inteligențialului român: Eminescu și Caragiale", comunicare prezentată la Sesiunea anuală de comunicări științifice. Ediția a IX-a, organizată de Fundația Academică/Universitatea "Petre Andrei", Iași, 21-23 mai 1999 (Secțiunea Sociologie).
37. Nu întotdeauna proiectele sociale educative (care sunt, în principal, proiecte de transmitere culturală prin școală) sunt și proiecte de socializare. Iată paradoxul esențial al politicilor școlare, în special românești: cu cât actorii le iau mai în serios, cu atât riscă mai mult un viitor al persoanei/grupului cultivat, dar incapabil să facă față constrințelor pluralismului structural (am dezvoltat subiectul în Elisabeta Stănciulescu, op. cit., 1998).
38. Jean-Michel Berthelot demonstrează funcționarea școlii ca o veritabilă capcană pentru categoriile defavorizate: a se vedea *Le piège scolaire*, PUF, Paris, 1983.
39. Care sunt, în principal, mijloacele controlurilor sociale formale: legea, regulamentele instituționale, sistemul burocratic etc. Aceasta nu înseamnă că mijloacele practic-interacționale de control ar fi lipsite de importanță, mai ales acolo unde, ca în societatea românească, acest model practic-descriptiv de orientare a acțiunii rămâne foarte puternic: cum am putea înțelege puterea liderilor de opinie și "bătălia" pentru mijloacele de consacrat a acestora (pentru televiziune, mai ales), dacă nu am luat în considerare controlul social exercitat de opinia publică? Iar vecinătatea dintre puterea demonstrativă și puterea de a manipula opinia (în calitate de lider sau măcar de "nod" de rețea interpersonală) este evidentă.
40. Atractie care, cel puțin din secolul al XVIII-lea începând, reprezintă o constantă a structurii sociale românești (a se vedea, de exemplu, observațiile lui Dimitrie Cantemir, George Coșbuc, Ruth Benedict și a. – cf. Elisabeta Stănciulescu, op. cit., 1998).
41. A se vedea distincția pe care simțul comun o operează între "ce vede/spune lumea" și "suntem între noi, nu ne vedem/audem nimeni".